

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIII (1/2016)

nadesłany: 18.11.2014 r. – przyjęty: 23.10.2015 r.

Aleksandra BŁACHNIO*

Starość w rodzinie. Opieka nad seniorem wyzwaniem dla dorosłego dziecka czy państwa?

Old age in the family. Care of a senior as a challenge
for the adult child or for the state?

Streszczenie

Znaczny wzrost liczby osób starszych wymusza zmianę podejścia do starzenia się. W skali państwa, starzenie się wiąże się z niepokojącymi prognozami niewydolności finansowej w sektorach zdrowia i pomocy społecznej; w skali rodziny pokazuje rosnący deficyt w zabezpieczeniu seniorom długoterminowej opieki spowodowany przez kryzys więzi i migrację finansową młodych. Dlatego w artykule zrewidowane jest rozumienie starości ze wskazaniem na nagłą potrzebę zdecydowanie bardziej aktywnego włączenia się seniorów w społeczeństwo i rodzinę.

Słowa kluczowe: starość, rodzina, państwo, babcia/dziadek, Uniwersytet Trzeciego Wieku, Informatyko-Komunikacyjna Technologia.

Abstract

Approaches to ageing changes because of the significant increase in the number of the elderly. On the national scale, ageing is connected with alarming forecasts about fi-

* aleksandra.blachnio@gmail.com

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, ul. L. Staffa 1, 85-867 Bydgoszcz, Polska.

nancial inefficiency in the health and social welfare sectors; on the family scale it proves the increasing deficits in long-term care provision caused by the crisis of ties, and the financial migration of the young. Thus the author presents the necessary revision of the understanding of old age, as well as argues for a more active involvement of the elderly in society and the family.

Keywords: ageing, family, state, grandmother/grandfather, University of Third Age, Informational Communication Technology (ICT).

Tyczkowata struktura współczesnej rodziny

Cywilizacja ewoluuje, a wraz z nią zmienia się rodzina. Aktualnie obserwuje się demograficzną rewolucję w obrębie starości, która oznacza: (1) zwiększanie się liczby osób starych w społeczeństwach; (2) ogólny wzrost ich proporcji w populacjach; (3) jak również wzrost liczby osób sędziwych¹. Obecność seniorów stała się powszechna i naturalna w rodzinie. Starość, która kiedyś była przywilejem nielicznych, dziś jest udziałem większości. Dzieje się tak, ponieważ wydłuża się średnia długość życia, przy jednoczesnym spadku natężenia zgonów. Statystyczny Polak dożywał przeciętnie 73,1 lat w 2013 roku, a Polka używała wiek 81,1 lat². W niedalekiej przyszłości wartości te jeszcze wzrosną. Prognoza demograficzna Głównego Urzędu Statystycznego zakłada, że do 2050 roku przeciętne trwanie życia wydłuży się odpowiednio o około 9 lat dla mężczyzn oraz o około 6 lat dla kobiet³. Jednocześnie coraz częściej spotyka się osoby sędziwe, które w zasadniczo dobrej kondycji dożywają wieku stu lat i więcej⁴.

Transformacje demograficzne zmieniają strukturę rodziny. Dziś typową staje się „tyczkowata struktura”, którą wyznacza rozrost relacji pionowych – między bliskimi krewnymi z kolejnych pokoleń. W rodzinach obecni są dziadkowie, często pradziadkowie, a zdarzają się również prapradziadkowie, którzy cieszą się i są dumni ze swoich wnucząt, prawnucząt i odpowiednio praprawnucząt. Tworzy się wspólnota osób z czterech, a nawet pięciu pokoleń. Tymczasem

¹ M. Reichert, J. Phillips, *The changing generational contract within and outside the family: Britain and Germany compared*, [w:] A. Walker, G. Naeyele (red.), *Social Policy in Ageing Societies*, Palgrave, Basingstoke 2008, s. 142–164.

² *Trwanie życia w 2013 roku*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2013-r-,2,8.html> [dostęp: 09.11.2014].

³ *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> [dostęp: 09.11.2014].

⁴ A. Błachnio, *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012, s. 19.

relacje poziome w rodzinie – rówieśnicze – w następstwie spadku dzietności – wyraźnie ubożają⁵.

Zwiększanie się liczby osób starzejących się i starych w stosunku do młodych w rodzinie wzmagają niepokój na ile w niedalekiej już przyszłości nie grozi seniorom deficyt opieki? Troska ta jest uzasadniona o ile uwzględni się nakładanie się na siebie szeregu procesów, które osłabiają kondycję rodziny. Wśród nich, poza spadkiem dzietności, warto wymienić kryzys ekonomiczny nasilający migracje ekonomiczne młodych, atomizację życia w rodzinie, kryzysy więzi i przywiązania, anomie autorytetów i kryzys wartości. Wszystkie one kumulując się uderzają w tradycyjny model rodziny. Obowiązująca dziś pluralizacja stylów życia w młodych pokoleniach⁶ sprawia, że coraz łatwiej jest zdecydować się na bycie singlem, na konkubinat czy rozwód. Te zachowania również nie pozostaną bez wpływu na funkcjonalność rodziny, która już dziś wskazywana jest jako istotne źródło patologii jednostki⁷. O ile bowiem współcześni seniorzy zmagają się z bezradnością państwa, brakiem funduszy na ich świadczenia z zakresu opieki zdrowotnej i pomocy społecznej oraz wzrastającą niewydolnością rodziny w zakresie pełnionej przez nią funkcji opiekuńczej, o tyle przyszłe pokolenia, będąc wysoce zindywidualizowanymi⁸, staną przed tragicznym wyborem między samotnością a wmówioną im wolnością eutanazji. Wydaje się, że te niekorzystne dla ludzi starzejących się i starych prognozy może nieco zmodyfikować fala imigrantów, którzy znacząco zasilają kapitał społeczny wysoko rozwiniętych krajów Europy (np.: Luksemburga, Niemiec, Hiszpanii). W przypadku Polski jednak (podobnie zresztą jak Estonii) obserwuje się nasiloną emigrację⁹. Odpływ młodych Polaków z kraju wzmagają lęk seniorów przed byciem pozostawionym samym sobie i rodzi potrzebę rozstrzygnięcia problemu – kto podejmie się opieki nad nimi w schyłkowym okresie ich życia: dziecko czy państwo?

⁵ P. Laslett, *Interpreting the demographic changes*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B” 1997, nr 352, s. 1805–1809.

⁶ P. Perrig-Chiello, S. Perren, *Biographical transitions from a midlife perspective*, „Journal of Adult Development” 2005, nr 12(4), s. 169–181.

⁷ B. Kraus, *Współczesna rodzina jako czynnik zachowania dewiacyjnego*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. VIII: *Rodzina w mediach i praktyce pedagogicznej*, Wrocław – Jelenia Góra 2013, nr 2, s. 332.

⁸ A. Błachnio, *Starość ambiwalentna – czyli w poszukiwaniu podmiotu seniora*, [w:] A. Fabiś, A. Błachnio (red.), *Exlibris: biblioteka gerontologii społecznej*, t. 1, Wydział Pedagogiczny. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2015, s. 103–117.

⁹ Å. Johansson, Y. Guillemette, F. Murtin, D. Turner, G. Nicoletti, Ch. de la Maisonneuve, P. Bagnoli, G. Bousquet, F. Spinelli, *Long-term growth scenarios, Long-term growth scenarios*, „OECD Economic Department Working Papers” 2013, nr 1000, OECD Publishing, por. źródło: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/long-term-growth-scenarios_5k4ddxpr2fmr-en, s. 14 [dostęp: 14.11.2014].

UTW i globalny kryzys ekonomiczny a redefinicja roli babci/dziadka w rodzinie

Zmiany cywilizacyjne doprowadziły do pluralizacji stylów życia, którą zaobserwować można również wśród seniorów. Ich źródłem jest indywidualizacja, która dominuje we współczesnej kulturze i wyraźnie przekłada się na wybory dokonywane w życiu przez człowieka. Dzisiejszy senior – jak empirycznie pokazują Erika Timmer, Christina Bode oraz Freya Dittmann-Kohli – odczuwa pragnienie cieszenia się własnym życiem na emeryturze, aktywnie poszukuje tego jak warto żyć, chce się uczyć i brać udział w zdarzeniach kulturalnych oraz bardziej otworzyć się na innych ludzi¹⁰. Tak ukierunkowana aktywność osób starych prezentuje zupełnie nową jakość przeżywania starości. Tym samym ograniczanie roli seniorów do bycia babcią i dziadkiem jest nietrafne, a samo rozumienie tego w jaki sposób człowiek doświadcza swojej starości wymaga gruntownej rewizji.

Normatywne zadania rozwojowe wpisane w późną dorosłość (w teoriach Levinsona, Pecka, Eriksona) zakładały stopniowe wycofywanie się seniorów z aktywności zawodowej i rodzinnej. Ian Stuart-Hamilton omawiając je posłużył się metaforą seniora rezygnującego z miejsca „za kierownicą” i zajmującego „tylne siedzenie”¹¹. Dziś, również przez wzgląd na prognozowaną liczbę seniorów w społeczeństwach, takie funkcjonowanie seniorów nie znajduje zwolenników. Demografowie, ekonomiści i politycy – bojąc się ekonomicznej niewydolności zwłaszcza w sektorach zdrowia i opieki społecznej – propagują aktywną i pozytywną starość¹². W kolejnych państwach Europy, kontynentu najsilniej doświadczającego konsekwencji starzenia się społeczeństw¹³, wiek emerytalny jest ustawowo podwyższany. Również w Polsce uchwalono podwyższenie wieku emerytalnego do 67 lat i to zarówno dla kobiet jak i mężczyzn¹⁴. Zmiana ta, co podkreśla Aldona Klimkiewicz „[...] może spowodować niemożność spr-

¹⁰ E. Timmer, Ch. Bode, F. Dittmann-Kohli, *Expectations of gains in the second half of life: a study of personal conceptions of enrichment in a lifespan perspective*, „Age & Society” 2003, nr 23, s. 3–24.

¹¹ I. Stuart-Hamilton, *Psychologia starzenia się*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006, s. 143–144.

¹² A. Błachnio, *Readaptacja osób starych do przestrzeni publicznej czy przestrzeni publicznej do osób starych?*, [w:] A. Błachnio, J. Kryza, W. Maliszewski (red.), *Wielowymiarowość kompetencji zawodowych i psychospołecznych w pracy z ludźmi*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Piła 2014, s. 219–234.

¹³ Por.: A. Błachnio, *Starość...*, dz. cyt., s. 18.

¹⁴ Zrównanie wieku emerytalnego oznacza w praktyce wydłużenie okresu aktywności zawodowej mężczyzn o 2 lata, a kobiet aż o 7 lat. Zaplanowane zmiany mają dokonać się stopniowo. Przewidywany czas ich wprowadzania to 2020 r. dla mężczyzn i 2040 r. dla kobiet. [Podano stan na rok 2015 – przyp. red.].

wowania przez kobiety funkcji opiekuńczych lub ich znaczne ograniczenie w sytuacji, gdy brakować będzie bieżących dochodów”¹⁵. Ekonomiczny imperatyw prowadzi do redefinicji roli babci w rodzinie. Wydłużenie jej obecności na rynku pracy oznaczać będzie jednocześnie wyłączenie jej z udziału w wychowaniu i opiece nad wnukami, ale również i ze sprawowania opieki nad wiekowymi i niedołączonymi rodzicami (pokoleniem pradziadków). Niewiadomą pozostaje na ile państwo zdąży z przygotowaniem infrastruktury instytucji pomocowych (żłobków, przedszkoli, domów dziennego pobytu i pakietów świadczeń opiekuńczych dla wymagających wsparcia seniorów¹⁶), która przejęłaby funkcje opiekuńcze realizowane do tej pory w obrębie rodziny, zwłaszcza przez starzejącą się kobiety.

Konieczność zatrzymania osób starszych na rynku pracy jeszcze silniej legitymizuje model uczenia się przez całe życie (z ang. *life long learning*). Dotychczas potrzeba uczenia się seniorów rozpatrywana była w aspekcie zachowania przez nich wysokiej jakości życia i optymalnego poziomu funkcjonalnej sprawności. W Polsce cele te osiągnąć są w ramach aktywizującej działalności Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW). W ramach szerokiej i atrakcyjnej oferty dydaktycznej seniorzy będący słuchaczami UTW mogą nie tylko poszerzyć wiedzę o otaczającym ich świecie, ale przede wszystkim: zrozumieć przemiany dokonujące się w ich środowisku życia, tym samym uwolnić się od lęku przed światem, zaktywizować swój potencjał intelektualny, fizyczny i artystyczny, wzmocnić samoocenę, odbudować sieć relacji w szerokim gronie rówieśniczym, zaspokoić potrzeby afiliacji, użyteczności i sensu życia¹⁷. Poświęcanie czasu na uczestnictwo w wykładach oraz zajęciach licznych sekcji i kół zainteresowań rewiduje zakres, w jakim senior gotowy jest realizować się w roli babci czy dziadka.

Aktywizacja seniorów często stanowi obszar konkurencyjny dla służebnej roli „zastępczego” opiekuna i wychowawcy wnucząt. Nie jest zasadne traktowanie tych zadań jako wzajemnie się wykluczających. Seniorzy uczestniczący w zajęciach UTW, szczególnie z zakresu technologii informatyczno-komunikacyjnych, nabywają niezbędne kompetencje ułatwiające pozostanie w zdalnym kontakcie z młodszym pokoleniem (e-mail, chat). Jest to przykład pozytywny – wzmacniania więzi międzygeneracyjnych – w przypadku rodzin, które zdecydowały się na ekonomiczną migrację z kraju bądź mieszkają w znacznej odległości od miejsca zamieszkania starzejących się rodziców/dziadków (pradziadków). Ponadto, odwaga oswojenia nowych technologii wzbudza wśród młodych

¹⁵ A. Klimkiewicz, *Spoleczne konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2013, nr 16, s. 265.

¹⁶ Aktualnie wiele emocji wzbudza projekt ustawy o czeku opiekuńczym pokrywanym z budżetu państwa, którym będzie można zapłacić za profesjonalną opiekę nad seniorem. Obietnicę szybkiej finalizacji prac nad ustawą zawarła w swoim exposé premier Ewa Kopacz. [Podano stan na rok 2015 – przyp. red.].

¹⁷ A. Błachnio, *Starość...*, dz. cyt., s. 94–95.

szacunek wobec starszego pokolenia i tworzy wspólną doświadczeń. Jest ona cenna dla seniorów, którzy utracili dziś pozycję mędrca i cenionego nośnika wiedzy i doświadczenia. Wyparci przez zaawansowaną cyfryzację wiedzy i wirtualną rzeczywistość muszą świadomie przeciwdziałać własnemu wykluczeniu, już nie tylko ze społeczeństwa, ale i z własnej rodziny.

Współczesny dylemat odpowiedzialności – kariera, wychowanie potomstwa czy opieka nad starym rodzicem? – perspektywa międzykulturowa

Internet i globalizacja otworzyły jednostkę na „[...] indywidualizację w zakresie punktów odniesienia, pluralizację w zakresie modeli życia oraz prywatyzację w zakresie norm¹⁸”, co w rezultacie osłabiło wewnętrzną integralność rodziny. Jej członkowie stali się wobec siebie autonomiczni, zdystansowani, a nawet „obcy”. Kryzys bliskości jest namacalny, Iwona Majewska-Opiełka stwierdza:

„Często bliżsi sobie są ludzie pracujący w tym samym miejscu czy wykonujący podobne zawody i mający podobny dostęp do informacji niż członkowie rodziny, gdzie każdy żyje inaczej”¹⁹.

Konsekwencje atomizacji życia w rodzinie, szczególnie dla rozwoju dzieci, budzą uzasadniony niepokój²⁰. Czy dorosłe dziecko będzie odczuwało silną więź z rodzicem, szczególnie, że to kto tak naprawdę stanowi rodzinę podlega (re)konstrukcji w jego umyśle? Współczesny człowiek poprzez samodzielne wybory decyduje o tym kto jest dla niego bliski i przynależy do „jego” rodziny, a kto podlega emocjonalnemu wykluczeniu i znajduje się poza jej strukturą²¹. Jaki będzie los starzejącego się rodzica? Na jaką skalę może wystąpić deficyt opieki nad człowiekiem starym?

Niepokój o to jak przemiany socjoekonomiczne i kulturowe osłabiają rodzinę w pełnieniu przez nią funkcji opiekuńczej wobec seniorów narasta. Atomizacja życia w rodzinie, ekonomiczne migracje, relatywizacja wartości na nowo każą postawić pytanie o poczucie odpowiedzialności dorosłego dziecka i jego gotowość do niesienia pomocy starym rodzicom, a często również dziadkom.

¹⁸ M.H. Herudzińska, *Rodzina w świadomości społecznej. Co (kto) tak naprawdę stanowi rodzinę? Społeczne (re)konstruowanie definicji rodziny*, „Wychowanie w Rodzinie”, K. Ferencz, E. Kowalska (red.), t. VI: *Odmiennie sytuacje i nowe zadania*, Jelenia Góra 2012, nr 2, s. 20.

¹⁹ I. Majewska-Opiełka, *Agent pozytywnej zmiany*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2009, s. 36–37.

²⁰ Por.: B. Kraus, *Współczesna rodzina...*, dz. cyt.

²¹ Por.: M.H. Herudzińska, *Rodzina w świadomości społecznej...*, dz. cyt., s. 15–41.

Spadek dzietności nałożony na proces wydłużania się średniej przeżywania przyczynił się do zmiany modelu rodziny, który demografowie wyrazili metaforą tyczki. Przy ograniczonej liczbie dzieci do jednego, rodzina wpisuje się we wzór 4-2-1, który w makroskali zagraża społeczeństwu chińskiemu²², a często przystaje również do rozwiniętych społeczeństw Zachodu. Oznacza on, że jedno dziecko staje przed wyzwaniem zaopiekowania się nie tylko starzejącymi się rodzicami, ale również nadal żyjącym i często wymagającym asysty i wsparcia pokoleniem dziadków. O ile rodzina zlokalizowana jest w tej samej miejskiej aglomeracji zadanie – przy instytucjonalnym wsparciu państwa – wydaje się możliwe do zrealizowania. Oczywiście nakład czasu i troski drastycznie się zmniejsza, kiedy dorosłe dziecko próbuje odnieść zawodowy sukces i/lub ma własną rodzinę i potomstwo. Ta sama sytuacja krytycznie się komplikuje, gdy bliscy krewni mieszkają w różnych lokalizacjach, kiedy seniorzy zamieszkują regiony rolnicze, a „ich” jedynak nie może wywiązać się z powinności opieki na skutek migracji zarobkowej. Wówczas szacunek należny ludziom starszym sprowadza synowską powinność opieki nad rodzicami i dziadkami do pomocy w wyborze domu starców. Ten pozór troski o seniorów staje się poważnym źródłem dysstresu dla młodych Chińczyków²³, ale nie tylko.

W Europie podobnie istnieją obszary rolnicze, z których młodzi masowo migrują w poszukiwaniu lepszego zarobku, pozostawiając starzejące się pokolenia samym sobie. W konsekwencji regiony te, jak np.: Mecklenburg-Vorpommern w Niemczech, Alentejo w Portugalii, Dorset, Somerset w Anglii, La Rioja w Hiszpanii, Limousin we Francji czy Liguria we Włoszech, szybciej i silniej doświadczają kryzysu starzenia się społeczeństwa. Sposobów na jego rozwiązanie szuka się poza rodziną wśród imigrantów. Monika Reichert i Judith Philips opisują jako szeroko dyskutowaną w Niemczech inspirację „Dialog der Generationensinterkulturelles Projekt”, w którym niemieccy seniorzy uzyskiwali asystę i wsparcie w codziennym funkcjonowaniu odpłatnie od młodych imigrantów. Taka forma świadczeń pomocowych, nie tylko kompensuje niedyspozycyjność dorosłych dzieci, jest zdecydowanie tańsza od usług proponowanych przez instytucje opieki społecznej, ale również jest społecznie akceptowana i politycznie poprawna jako przejaw działań znoszących uprzedzenia międzykulturowe²⁴.

W Polsce, ze względu na nasilony odpływ młodych m.in. właśnie do sektorów zdrowia i pomocy społecznej krajów anglo- i niemieckojęzycznych, przewiduje się kryzys w świadczeniu opieki dla seniorów już w najbliższych latach.

²² Y. Zhang, F.W. Goza, *Who will care for the elderly in China? A review of the problems caused by China's one-child policy and their potential solution*, „Journal of Aging Studies” 2006, nr 20(2), s. 151–164.

²³ H.J. Zhan, X. Feng, B. Luo, *Placing elderly parents in institutions in urban China. A reinterpretation of filial piety*, „Research on Aging” 2008, nr 30(5), s. 543–571.

²⁴ M. Reichert, J. Phillips, *The changing generational contract...*, dz. cyt., s. 163.

Jest tak, gdyż rodzina nadal stanowi podstawowy zasób wsparcia dla starzejących się krewnych. Czy jest on wystarczający, trudno rzetelnie ocenić, gdyż pomiar zakresu i efektywności świadczonej opieki często obciążony jest czynnikiem aprobaty społecznej. Barbara Szatur-Jaworska stwierdza, że:

„[...] i w przypadku ludzi starych, i w przypadku młodych owe wskazania mogą być nieco zawyżone, co wiąże się z obserwowaną przez socjologów rodziny skłonnością respondentów do przedstawiania upiększzonego obrazu relacji z rodziną oraz mówienia o życiu rodzinnym w kategoriach powinnościowych”²⁵.

Kierunek dokonujących się przemian ekonomiczno-demograficznych wymusza poszukiwanie dodatkowych instrumentów zabezpieczenia pomocy dla seniorów. Wydolność rodziny słabnie, a państwo nie dysponuje kapitałem ani finansowym, ani zaufania społecznego – według Szatur-Jaworskiej:

„Ani osoby na przedpolu starości, ani osoby starsze nie oczekują, iż mogłyby otrzymać pomoc od osób zajmujących się tym zawodowo (opiekun, pracownik socjalny, pielęgniarz środowiskowa)”²⁶.

W takiej sytuacji należy szukać rozwiązania deficytu opieki nad seniorami w dynamicznie rozwijającym się sektorze „non profit”. Praca wolontariuszy stanowi potężny zasób ekonomiczny, który w Polsce jest wciąż niedoceniany i niewykorzystywany. Fakt, iż społeczność wolontariuszy, obok uczącej się młodzieży, zasilają sami seniorzy, sprzyja pozytywnej ocenie wolontariatu wśród osób starszych. Osoby 60+, będąc witalne i funkcjonalnie sprawne, coraz chętniej podejmują próby pracy „non profit”, która daje im możliwość zachowania poczucia użyteczności, sprawstwa i „włączenia” w życie społeczne²⁷.

Zmiany dokonujące się w globalnym społeczeństwie obarczyły dorosłe dziecko nierozwiązywalnym konfliktem decyzji o przyjęciu lub nieprzyjęciu odpowiedzialności za własną karierę i samorozwój, za rozwój i wychowanie potomstwa oraz za opiekę i dobrostan starzejących się rodziców. Jednostka nie podoła wszystkiemu. Państwo również nie dysponuje instrumentami, które ten deficyt opieki są w stanie uzupełnić.

²⁵ B. Szatur-Jaworska, *Sytuacja rodzinna i więzi rodzinne ludzi starych i osób na przedpolu starości*, [w:] M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia Wydawnictwa Medyczne, Poznań 2012, s. 432.

²⁶ Tamże, s. 437.

²⁷ A. Błachnio, *Starość...*, dz. cyt.

Technologia substytutem opiekuna dla seniora i źródłem oszczędności dla państwa?

Zakres i koszt prognozowanych świadczeń związanych z opieką nad seniorami i koniecznością zaspokajania ich potrzeb w obszarze leczenia, rehabilitacji i protetyki zdecydowanie przewyższa wydolność finansową państwa. Podkreśla się, iż kondycja budżetu państwa będzie słabnąć na skutek zmniejszania się wpływów, w konsekwencji spadku liczby osób w wieku produkcyjnym i migracji zarobkowych. Brakuje pomysłu na systemowe rozwiązania, które istotnie wspomogłyby sektory zdrowia i opieki społecznej w służbie ludziom starym, którzy nadal stanowią przedmiot a nie podmiot działań władzy ustawodawczej, prawodawczej i wykonawczej. Przykładem tego jest reforma świadczeń emerytalnych. W jej konsekwencji bliscy krewni nie zdołają towarzyszyć i wspierać starzejących się rodziców i dziadków. Przymus pracy uderza w obowiązek opieki nad seniorem, a przecież już dziś młode pokolenia rezygnują z niego na rzecz dominującego w kulturze globalnej pragnienia samorealizacji i samospelnienia.

Skoro potrzebę troski o starzejące się społeczeństwo trzeba pogodzić z poszukiwaniem finansowych oszczędności, interesującą alternatywą staje się technologia i jej implementacja w życie osób starych. W literaturze światowej opisyje się coraz szersze zastosowanie innowacji technologicznych w świadczeniach zdrowotnych i pomocowych dedykowanych seniorom. Stworzyły one zupełnie nowy i dynamicznie rozwijający się sektor telemedycyny (zdalne diagnozowanie i leczenie pacjenta) i telezdrowia (edukacja zdrowotna, mobilne administrowanie danymi medycznymi i opieka nad pacjentem)²⁸. Nowe rozwiązania zwiększają jakość i dostępność usług, a jednocześnie przynoszą konkretne oszczędności państwu (np. włączając i aktywizując osoby niepełnosprawne i niemobilne do pracy w społeczeństwie²⁹, zmniejszając częstość koniecznych przyjęć do specjalistycznych placówek, skracając czas niezbędnej hospitalizacji pacjentów geriatrycznych³⁰).

Technika kompensuje istotne braki w liczbie wyszkolonego personelu pracującego w sektorach zdrowia i opieki społecznej. W przyszłości możliwe, że nierentowne działania placówek opiekuńczych i oddziałów szpitalnych powoli

²⁸ P. Whitten, *Using telecommunication technologies to deliver home-based care to seniors*, [w:] D.C. Park, L.L. Liu (red.), *Medical adherence and aging. Social and cognitive perspectives*, American Psychological Association, Washington 2007, s. 269–290; L.M. Ryser, G.R. Halseth, *Communication mechanisms for delivering information to seniors in a changing small town context*, „Journal of Rural and Community Development” 2011, nr 6(1), s. 49–69.

²⁹ Por.: Y. Amichai-Hamburger, *Potential and promise of online volunteering*, „Computers in Human Behavior” 2008, nr 24, s. 544–562.

³⁰ P. Whitten, *Using telecommunication technologies...*, dz. cyt.

zastępować będzie teleopieką. Już dziś organizuje się kampanie promujące pragnienie „starzenia się we własnym domu” (z ang. *aging in place*)³¹. Technologia czujników i robotyki zastosowana w domach seniorów stanowi substytut niezawodnego opiekuna. Zakres, w jakim potrafi usprawnić samodzielne funkcjonowanie starego człowieka w domu imponuje. Dla przykładu – dostępne są już elektroniczne dozowniki tabletek, zabezpieczające adekwatną dawkę i porę przyjęcia leku. Możliwy jest stały monitoring elementarnych funkcji życiowych. Instalowane w mieszkaniach detektory ruchu pozwalają wykrywać brak aktywności, a nawet raportują o upadkach seniora. W dostępnej ofercie znajduje się ponadto monitoring częstotliwości używania sprzętów domowych, np.: lodówki, by skontrolować regularność jedzenia, czy zdalny system raportowania o kondycji seniora na mobilne urządzenia bliskich krewnych i/lub lekarza. Dla lepiej sytuowanych proponuje się nawet „artefakty relacji” (z ang. *relationalartifacts*), czyli roboty–zwierzęta zaspokajające potrzebę kontaktu i emocjonalnej bliskości³².

O ile państwo w rozwoju technologii dostrzec musi atrakcyjną alternatywę, zasadne jest pytanie czy tak samo pozytywnie ustosunkuje się do niej starzejący się człowiek. Na ile dehumanizacja opieki może przyczynić się do podniesienia jakości życia seniora? A w jakim stopniu stanowić będzie czynnik dalszego zepchnięcia go na margines uwagi i gettyzację jego życia?

Podsumowanie

Żyjemy w erze globalizacji jednostki, w której człowiek stopniowo wyzbywa się więzi i ukorzenia, a jego tożsamość staje się coraz bardziej płynna. Ikony współczesności: komputer i Internet umożliwiły transfer informacji i ich przechowywanie w zakresie daleko wykraczającym poza możliwości poznawcze jednostki. Tym samym, coś, co miało służyć człowiekowi, stało się źródłem jego niedopasowania (zespół braku dopasowania informacyjno-biologicznego, z ang.: *info-biologicalinadequacysyndrome*). Internet stworzył konkurencyjny do realnego wymiar życia – wirtualną rzeczywistość. Ta stanowi często zagrożenie dla integralności rodziny, ale i samej jednostki³³. Stan ten wyjaśnia Kazimierz Obuchowski:

³¹ A.M. Kenner, *Securing the elderly body: dementia, surveillance, and the politics of “aging in place”*, „Surveillance & Society” 2008, nr 5(3), s. 252–269; Ch. Milligan, *There is no place like home: place and care in an ageing society*, Ashgate, Farnham 2009.

³² Ch. Milligan, *There is no place like home...*, dz. cyt.; S. Turkle, *Always-on/always-on-you: the tethered self*, [w:] J.E. Katz (red.), *Handbook of mobile communication studies*, The MIT Press Cambridge, London 2008, s. 121–137.

³³ A. Błachnio, *Człowiek autorski w erze globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011, s. 42.

„[...] globalizacja, migracje i rozpad oraz przenikanie się fragmentów kultur powodują, że zróżnicowanie koncepcji człowieka nasila się nie tylko na określonych obszarach cywilizacji, ale i wewnątrz rodzin, a nawet wewnątrz umysłów jednostek ludzkich, powodując, że ustalenie własnej tożsamości i odniesienie jej do tożsamości innych ludzi, staje się dla kolejnych pokoleń zadaniem coraz trudniejszym”³⁴.

W kryzysie tym zasoby ludzi starych (tj.: mądrość, doświadczenie życiowe, sprawdzone strategie radzenia sobie w sytuacjach trudnych, zintegrowany system wartości, dystans do siebie i świata) mogłyby wspierać młode pokolenia w procesie formowania zintegrowanej tożsamości i rozwijaniu poczucia bezpieczeństwa³⁵. Niestety, indywidualizacja dotyka również samą starość, popychając seniorów do samorealizacji poza strukturą rodziny. Do tego kulturowo-techniczne wykluczanie osób starych, przy jednocześnie masowo dokonujących się migracjach ekonomicznych, skutecznie blokują transmisję oralną i żywe świadectwo zbiorowej pamięci, które seniorzy mogliby przekazać młodym. Problem atomizacji życia w rodzinie, indywidualizacji ludzi starych, braku poczucia wspólnoty i gotowości do wywiązywania się z pełnionych ról w rodzinie wymagają głębszej debaty, systematycznych badań i w oparciu o nie opracowania skutecznych strategii przeciwdziałania kryzysowi międzygeneracyjnej bliskości.

Bibliografia

- Amichai-Hamburger Y., *Potential and promise of online volunteering*, „Computers in Human Behavior” 2008, nr 24.
- Błachnio A., *Człowiek autorski w erze globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
- Błachnio A., *Readaptacja osób starych do przestrzeni publicznej czy przestrzeni publicznej do osób starych?*, [w:] A. Błachnio, J. Kryza, W. Maliszewski (red.), *Wielowymiarowość kompetencji zawodowych i psychospołecznych w pracy z ludźmi*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Piła 2014.
- Błachnio A., *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2012.
- Błachnio, A., *Starość ambiwalentna – czyli w poszukiwaniu podmiotowego seniora*, [w:] A. Fabiś, A. Błachnio (red.), *Exlibris: biblioteka gerontologii społecznej*, t. 1, Wy-

³⁴ K. Obuchowski, *Od przedmiotu do podmiotu*, [w:] K. Gawlikowski, J. Jedlicki, J. Kochanowicz, T. Kowalik, K. Obuchowski, J. Reykowski, J. Szacki, W. Wesołowski, *Indywidualizm a kolektywizm*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999, s. 168.

³⁵ A. Szerłaż, *Narodowy dualizm w codzienności polskich rodzin na Wileńszczyźnie*, [w:] J. Nikitorowicz (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej Tożsamości kulturowej?*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013; Zob.: A. Szerłaż, *National diversity versus citizenship as social capital exemplified by Polish families living in the Vilnius Region*, „Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal” 2014, nr 6(2), s. 3–13.

- dział Pedagogiczny, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2015.
- Herudzińska M.H., *Rodzina w świadomości społecznej. Co (kto) tak naprawdę stanowi rodzinę? Społeczne (re)konstruowanie definicji rodziny*, „Wychowanie w Rodzinie”, K. Ferenc, E. Kowalska (red.), t. VI: *Odmienne sytuacje i nowe zadania*, Jelenia Góra 2012, nr 2.
- Johansson Å., Guillemette Y., Murtin F., Turner D., Nicoletti G., de la Maisonneuve Ch., Bagnoli P., Bousquet G., Spinelli F., *Long-term growth scenarios*, „OECD Economic Department Working Papers” 2013, nr 1000, OECD Publishing, por. źródło: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/long-term-growth-scenarios_5k4d dxpr2fmr-en [dostęp: 14.11.2014].
- Kenner A.M., *Securing the elderly body: dementia, surveillance, and the politics of „aging in place”*, „Surveillance & Society” 2008, nr 5(3).
- Klimkiewicz A., *Społeczne konsekwencje podwyższenia wieku emerytalnego kobiet*. „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2013, nr 16.
- Kraus B., *Współczesna rodzina jako czynnik zachowania dewiacyjnego*, „Wychowanie w Rodzinie”, E. Jurczyk-Romanowska, L. Albański (red.), t. VIII: *Rodzina w mediach i praktyce pedagogicznej*, Wrocław – Jelenia Góra 2013, nr 2.
- Laslett P., *Interpreting the demographic changes*, „Philosophical Transactions of the Royal Society B” 1997, nr 352.
- Majewska-Opielka I., *Agent pozytywnej zmiany*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2009.
- Milligan Ch., *There is no place like home: place and care in an ageing society*, Ashgate, Farnham 2009.
- Obuchowski K., *Od przedmiotu do podmiotu*, [w:] K. Gawlikowski, J. Jedlicki, J. Kochanowicz, T. Kowalik, K. Obuchowski, J. Reykowski, J. Szacki, W. Wesołowski, *Indywidualizm a kolektywizm*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999.
- Perrig-Chiello P., Perren S., *Biographical transitions from a midlife perspective*. „Journal of Adult Development” 2005, nr 12(4).
- Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> [dostęp: 09.11.2014].
- Reichert M., Phillips J., *The changing generational contract within and outside the family: Britain and Germany compared*, [w:] A. Walker, G. Naegele (red.), *Social Policy in Ageing Societies*, Palgrave, Basingstoke 2008.
- Ryser L.M., Halseth G.R., *Communication mechanisms for delivering information to seniors in a changing small town context*, „Journal of Rural and Community Development” 2011, nr 6(1).
- Stuart-Hamilton I., *Psychologia starzenia się*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006.
- Szatur-Jaworska B., *Sytuacja rodzinna i więzi rodzinne ludzi starych i osób na przedpolu starości*, [w:] M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (red.), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia Wydawnictwa Medyczne, Poznań 2012.
- Szerłaż A., *Narodowy dualizm w codzienności polskich rodzin na Wileńszczyźnie*, [w:] J. Nikitorowicz J. (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej Tożsamości kulturowej?*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

- Szerłaż A., *National diversity versus citizenship as social capital exemplified by Polish families living in the Vilnius Region*, „Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal” 2014, nr 6(2).
- Timmer E., Bode Ch., Dittmann-Kohli F., *Expectations of gains in the second half of life: a study of personal conceptions of enrichment in a lifespan perspective*, „Age & Society” 2003, nr 23.
- Trwanie życia w 2013 roku*, GUS, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/trwanie-zycia/trwanie-zycia-w-2013-r,2,8.html> [dostęp: 09.11.2014].
- Turkle S., *Always-on/always-on-you: the tethered self*, [w:] J.E. Katz (red.), *Handbook of mobile communication studies*, The MIT Press Cambridge, London 2008.
- Whitten P., *Using telecommunication technologies to deliver home-based care to seniors*, [w:] D.C. Park, L.L. Liu (red.), *Medical adherence and aging. Social and cognitive perspectives*, American Psychological Association, Washington 2007.
- Zhan H.J., Feng X., Luo B., *Placing elderly parents in institutions in urban China. A reinterpretation of filial piety*, „Research on Aging” 2008, nr 30(5).
- Zhang Y., Goza F.W., *Who will care for the elderly in China? A review of the problems caused by China's one-child policy and their potential solution*, „Journal of Aging Studies” 2006, nr 20(2).